

טלית משום כבוד הציבור

טלית של ש"ץ

בכל בית ישראל נהוג להתעטף בטלית בתפילת שחרית לשם מצות ציצית, אך לא בתפילת מנחה ובודאי שלא בתפילת ערבית שאינה בזמן ציצית. יש עיטוף טלית אחר, שלא מחמת מצות ציצית אלא משום כבוד הציבור, הוא עיטוף טלית של העושים 'מצוה' בפני הציבור, החזנים, אומרי קדיש יתום, העולים לתורה ושאר עוסקי מצוה. עיטוף זה אינו תלוי בזמן ציצית ולא בתפילת שחרית. להלן יתבררו מקורותיהם של מנהגי אבותינו ואופן שמירתם בפועל במשך הדורות עד ימינו.

טלית היא לבושו המובהק של הש"ץ, כפי שהגדיר זאת רבי יעקב יוקב עטלינגר בעל 'ערוך לנר' (תקנ"ח-תרל"ב): "עיקר מלבוש תפלה שלנו הוא הטלית של מצוה, אשר על כן תקנו קדמונינו שלא יחסר לכל עובר לפני התיבה, אפילו למתפלל סליחות בעוד לילה, והוציאו ממה דאמרינן בראש השנה¹: 'מלמד שנתעטף הקב"ה כש"ץ'. ודי לנו גם בזה באשר תקנו הקדמונים, אשר קטנם עבה ממתנינו, ואין להצטדק יותר מהם, וכל העם אשר יחזיק בתקנותיהם על מקומו יבא בשלום".²

מי הם הפוסקים ש'הוציאו' את ענין טלית הש"ץ מדברי הגמרא במסכת ראש השנה וכיצד?

לראשונה הצביע על מאמר חז"ל זה רבי חיים פלטיאל, שהיה תלמיד-חבר של מהר"ם מרוטנבורג (-ה' נ"ג), לענין ש"ץ של סליחות הנאמרות באשמורה האחרונה של הלילה: "בתחלה מתעטף החזן בטלית אף על פי שאינו זמן ציצית, יש לומר מדאמר הקב"ה נתעטף כש"ץ והרגילו למשה י"ג מדות". דברי רבינו חיים פלטיאל הובאו בספר המנהגים לרבי אברהם קלויזנר המהרא"ק

¹ ראש השנה יז ע"ב.

² שומר ציון הנאמן, גליון קסז, ט"ו כסלו תרי"ד, דף שלד טור ד.

(ק"ע),³ ומשם בספר מהרי"ל (-קפ"ז).⁴ על פי זה נאמר בספר המנהגים לרבי אייזיק טירנא (-ק"ף): "מנהג לעמוד לסליחות... קודם היום... וש"צ מתעטף בציצית משום דאמר הקב"ה נתעטף כש"צ והרגילו למשה י"ג מידות, לכן בליל יום כפור נתעטף בציצית לפי שצריך לומר י"ג מידות".⁵

ההקפדה על עיטוף טלית לש"ץ של סליחות נתפרסמה אצל האחרונים על ידי רבי מרדכי יפה בספרו 'לבוש החור' (ר"ץ-שע"ב): "לא יאמר החזן הסליחות בלא עטיפת הטלית, משום שאומרים בתוך הסליחות הי"ג מדות. ואמרינן במדרש⁶: 'נתעטף הקב"ה כש"ץ ולמד למשה הי"ג מדות'. שמע מינה שצריך עטיפה בשעת י"ג מדות".⁷

הפוסקים הנזכרים למדו ממאמר חז"ל זה שיש לש"ץ להתעטף בעוברו לפני התיבה בעת שאומרים סליחות עם י"ג מידות, אולם רבי אברהם גומבינר בעל 'מגן אברהם' (שצ"ז-תמ"ג) העיר שדברי חז"ל אלו אינם מצטמצמים לש"ץ של סליחות, אלא מורים על עיטוף ש"ץ בכל התפילות: "כתב ה'לבוש'... אין לומר י"ג מדות בלא עטיפה. ולי נראה דכל העובר לפני התיבה צריך להתעטף, כדאמרינן: מלמד שנתעטף הקב"ה כש"ץ".⁸ את דברי ה'מגן אברהם' הסביר נושא כליו רבי שמואל הלוי קעלין בעל 'מחצית השקל' (-תקס"ז): "מדאמר 'כש"ץ', משמע דש"ץ בכל ענין שעובר לפני תיבה צריך עיטוף".⁹

על הוכחה זו חזר רבי יחיאל מיכל עפשטיין בעל 'ערוך השולחן' (תקפ"ט תרס"ח): "אין לומר י"ג מדות בלא עטיפה (מג"א) משום דבראש השנה (י"ז): איתא שכביכול נתעטף הקב"ה כש"ץ בשעה שאמר למשה הי"ג מדות, עיין שם, ומזה למדנו דכל ש"ץ העובר לפני התיבה צריך להתעטף בציצת".¹⁰

רבי דוד הלוי בעל 'טורי זהב' הט"ז (-תכ"ז) הוסיף נימוק להתעטפות ש"ץ בטלית: "ש"ץ... בלא עטיפה כלל אי אפשר, משום **כבוד השכינה**, ובפרט בסליחות, שאומר 'ויעבור', ואיתא בגמרא שנתעטף הקב"ה כש"ץ".¹¹ כעין זה כתב רבי יאיר חיים בכרך בעל 'חות יאיר' (שצ"ח-תס"ב): "מה שנוהגים

³ מנהגי מהרא"ק, מהד' מכון ירושלים תשל"ח, סי' ב'.

⁴ ספר מהרי"ל, מהד' מכון ירושלים תשמ"ט, עמ' רנט.

⁵ ספר המנהגים לרא"ט, מהד' מכון ירושלים תשל"ט, עמ' פז.

⁶ תנא דברי אליהו זוטא, כ"ג; ראש השנה יז ע"ב.

⁷ לבוש החור, סי' תקפ"א סעיף א'.

⁸ מג"א סי' י"ח ס"ק ב'.

⁹ מחצית השקל, סי' י"ח. והוסיף לבאר שם: "דאי רצו לומר 'כש"ץ' כשאומר הי"ג מדות, דמשמע כאשר הוא מנהג הש"ץ להתעטף, והא עדיין לא היינו יודעים השלש עשרה מדות, ואם כן עדיין לא היה [בימי משה רבינו] המנהג להתעטף. ואי רצה לומר על שם העתיד, ורצה לומר כש"ץ האומר עכשיו י"ג מדות, הוא דוחק וגם הוה ליה לפרש 'כש"ץ' בשעה שאומר שלש עשרה מדות".

¹⁰ ערוך השולחן, סי' י"ח סעיף ז'.

¹¹ ט"ז או"ח סי' תקפ"א ס"ק ב'.

שהש"ץ מתפלל לעולם בעטיפת טלית, לאו משום מצות ציצית, רק משום עטיפה, דהוי אימה ויראה. ולשון רז"ל: 'מלמד שנתעטף הקב"ה כש"ץ' ¹². לפיכך נהוג היה באשכנז מני קדם שהש"ץ מתעטף בטלית בעוברו לפני התיבה. היות והעטיפה אינה משום מצות ציצית אלא להוסיף 'כבוד שכינה', 'אימה ויראה' או משום 'כבוד הציבור', לא דקדקו בטלית זו בהידורים של מצות ציצית, אלא ביפיה של הטלית עצמה. בימי רבי יעקב מולין הלוי מהרי"ל (-קפ"ז), היו הרבה קהילות, בתוכן הקהילה העתיקה והמיוחסת וורמיישא, שייעדו לש"ץ טלית מפוארת של משי, וכל מי שעבר לפני התיבה היה מתעטף בה. לדברי תלמידו רבי אהרן זעליקמן הלוי ציון מבינגא (-רל"א) ביקשו בני קהילות אלה לעבוד את ה' בבגד מפואר כעין עבודת הכהן הגדול בבית המקדש, אותה תיאר רבי משולם בירבי קלונימוס (-ד' תש"ן-) בסדר 'אמיץ כח' במליצה הבאה ¹³: "פאורים לשרת בם למלך הכבוד".

רבי משה הלוי ממגנצא מהר"ם מינץ (קע"ה-ר"מ) העיד גם הוא על "מקצת קהילות חשובות שיש להם טליתות של משי המיוחד לחזן ביום טוב ובימים נוראים, וכל מי שיתפלל, רב או חשוב, צריך ללבוש אותה טלית". מחמת ספק ברכה הציע "ללבוש ד' כנפות תחת הקוט [=המעיל], וזה של משי למעלה לכבוד יום טוב ושבת" ¹⁴. קהילות אחרות לא היה להן טלית של משי, ותלמיד מהרי"ל רבי זלמן שטן, שהיה ש"ץ במקום כזה, נהג ללבוש ביום טוב "טלית של צמר גפן יפה מאוד". מהרי"ל הורה לו שלא לברך עליה אלא על טלית של צמר ושבחזרת הש"ץ יתעטף בטלית של צמר "מפני כבוד ציבור ונוי יים טוב" ¹⁵.

הקפדה זו על טלית נאה מקורה בדברי חז"ל: "תניא, 'זה א-לי ואנוהו' ¹⁶, התנאה לפניו במצות, עשה לפניו סוכה נאה ולולב נאה ושופר נאה **ציצית נאה** ספר תורה נאה" ¹⁷. רש"י גורס בגמרא זו: "עשה לך ספר תורה נאה ולולב נאה **טלית נאה ציצית נאה**" ¹⁸. היינו הבלטה מיוחדת על חשיבות טלית נאה מלבד הציצית הנאה ¹⁹.

¹² מקור חיים, סי' נ"ג סעיף א'.

¹³ 'אמיץ כח' במוסף יו"כ, לפני הוידוי הראשון.

¹⁴ שו"ת מהר"ם מינץ, סי' ע"ח.

¹⁵ מהר"ז מבינגא: חידושים ביאורים ופסקים לרבנו זעליקמן מבינגא, ירושלים תשמ"ה, עמ' כה.

¹⁶ שמות טו, ב.

¹⁷ שבת קלג ע"ב; ילקוט שמעוני, פ' בשלח, רמז רמ"ה.

¹⁸ רש"י בבא קמא ט ע"ב ד"ה בהידור מצוה.

¹⁹ על דיוק זה ברש"י העירני מוריני הג"ר אליעזר דינר שליט"א, רב דק"ק 'עדת ישראל' בני ברק.

מנהג זה נשמר בוורמיישא במשך דורות רבים, כפי שכתב רבי יוסף יוזפא שמש (שס"ד-תל"ח): "קהל ורמיישא יש להם מוכן שלשה טליתים. חד של חול, שמתפללין בו החזן כל ימות השנה בחול; וחד של שבת, ומתפלל בו החזן כל שבתות השנה; וחד של יום טוב, שמתפלל בו החזן בשלש רגלים ובימים הנוראים. ואין החזן מתפלל בטלית שלו, אף אם יש לו טלית יפה, כי אם בטליתים של קהל יצ"ו".²⁰

רכישת טלית מהודרת עבור הש"ץ נחשבה למצוה. בספר הזכרת נשמות (ממורבוך) של ק"ק דייץ הונצח זכר אחד הנפטרים בשנת שצ"ו, בזכות "שנתן אביו עבורו להקדש אחד טאלר, לקנות בו טלית לפני החזן לבית הכנסת, להתפלל לפני ארון ה'".²¹

התעטפות ש"ץ במנחה וערבית

כפי שראינו לעיל, הטלית של ש"ץ אינה מדין ציצית, אלא משום 'כבוד שכינה', 'אימה ויראה' ו'כבוד הציבור', ואינה קשורה בעיטוף טלית של שאר המתפללים. לפיכך נהגו בתפוצות האשכנזים שהש"ץ מתעטף גם בתפילות שהקהל אינו מתעטף בהן.

אוסטריה

בארצות מרכז אירופה אנו לומדים לראשונה על טלית במנחה ממשפט קצר של רבי יוסף ב"ר משה בעל 'לקט יושר' (-ר"ן-) המתאר תענית ציבור באוסטריה: "וראיתי שהש"ץ מתעטף במנחה".²² ניתן אולי לומר שהתעטפות זו בטלית היתה מיוחדת לתענית ציבור.

בקהילת ברלין, שמקור מנהגיה באוסטריה, במנחה "הש"ץ מניח הטלית קודם 'אשרי'... גם המתפלל לפני התבה אפילו מעריב בזמנו יניח הטלית, אבל אינו מברך עליו, רק אם מניחו עליו בעוד יום ודאי ובבין השמשות יניחו בלא ברכה".²³ ההדגשה שמתעטפין אפילו בערבית, באה לאפוקי ממנהג בית המדרש הישן בברלין, בו "מתפללין מעריב בזמנה ואין הש"ץ מתעטף בטלית",²⁴ אולם במנחה מתעטף.

²⁰ מנהגים דק"ק וורמיישא, ח"א, ירושלים תשמ"ח, עמ' י-יא, הגהות.

²¹ קונטרס המקונן, מהד' תשל"ב, עמ' 316.

²² לקט יושר, או"ח, עמ' 115.

²³ מנהגי ביהמ"ד דקהל עדת ישראל פה בערלין, ברלין תרח"ץ, עמ' ח.

²⁴ ר"ח ביבערפעלד, מנהגי ביהמ"ד הישן דק"ק בערלין, בערלין תרצ"ז, עמ' I.

בוהמיה והונגריה

התעטפות של ש"ץ היתה המנהג הפשוט בבוהמיה. רבי ישעיה ווינר בעל 'בגדי ישע', בספרו שהופיע בפראג בשנת תקל"ז כתב: "הש"ץ לובש גם בלילה לתפלת ערבית הטלית, אלא שאינו מברך".²⁵ בהונגריה בקהילות האשכנזיות הותיקות כמו מאטרסדורף, "גם בתפילת המנחה ובתפילת ערבית היה הש"ץ מתעטף בטלית".²⁶ וכך פסק רבי שלמה גאנצפריד בעל 'קצור שולחן ערוך' (תקס"ד-תרמ"ו): "יש להש"ץ להתעטף בטלית קודם 'אשרי'".²⁷

פולין

בעדות חסידיות רבות הונהג שש"ץ אינו מתעטף.²⁸ יש רק כשהם מתפללים מנחה אחר שקיעת החמה, וספק זמן ציצית הוא, אולם גם לפני השקיעה בין החסידים "אצל כל הצדיקים אין מתפלל הש"ץ בחול במנחה בטלית".²⁹ כה נשתרשה מניעת הטלית בין החסידים, עד שרב הונגרי שהגיע לבית כנסת חסידי בירושלים תיאר בפליאה את אשר ראו עיניו בתפילת שחרית: "חידוש ראיתי בבית הכנסת אחד בירושלים. בחור הלך לעמוד ואמר הכל, גם החזרה, בלי טלית".³⁰

הפוסקים האשכנזיים לא ראו זאת בעין יפה. רבי אפרים זלמן מרגליות בעל 'בית אפרים' (תקכ"א-תקפ"ח) עורר שלפחות בתפילת מנחה של ערב יום כיפור לא יזלזלו בטלית, "לתפלת המנחה ראוי לבחור שליח צבור הגון... ויש לו להתעטף בטלית, אף אם נוהגים להתפלל מנחה לפעמים שלא בעטיפה".³¹ גם בין האדמו"רים היו שהעדיפו את המנהג הישן. רבי יצחק אייזיק ספרין מקומרנא בעל 'היכל הברכה' (תקס"ו-תרל"ד) המליץ עליו בהסתמך על מנהג דודו רבי צבי הירש ספרין מזידיטשוב בעל 'עטרת צבי' (-תקצ"א): "לכתחלה אל יתפלל שום תפלה אלא מעוטף בטליתו, וכך נהג מורי דודי זצ"ל, ובערבית מסירו מעל ראשו, ומכל שכן לפני העמוד בצבור שצריך לעטוף בטלית, והעולם מקילין בזה".³²

²⁵ בגדי ישע, פראג תקל"ז, סי' י"ח.

²⁶ ר"י טויסיג, בית ישראל השלם, חלק ח', מהדורא תנינא, ירושלים תשמ"א, עמ' רסח.

²⁷ קיצור שולחן ערוך, סי' ס"ט סעיף ה'.

²⁸ רי"י פוקס, תפילה כהלכתה, ירושלים תשמ"ט, עמ' תקט, הע' נח.

²⁹ לקט הקמח החדש, סי' י"ח ס"ק י"ג.

³⁰ שם, סי' ח' ס"ק ל"ו.

³¹ מטה אפרים, סי' תר"ז סעיף ד'.

³² רי"א מקומרנא, שלחן הטהור, סי' צ"א סעיף ג'.

בכמה קהילות של בני מזרח אירופה נהגו שבמנחה הש"ץ מתעטף בטלית ואינו מברך עליו, וכשמתפלל מנחה סמוך לחשיכה אינו מתעטף בטלית.³³

ליטא

בבית מדרשו של הגאון רבי אליהו מווילנא הגר"א (ת"ף-תקנ"ח), בחיי הגר"א, נהוג היה שהעובר לפני התיבה לתפילות מנחה היה מעטף ראשו בטלית.³⁴ כך פסק רבי ישראל מאיר הכהן בעל 'משנה ברורה' (תקצ"ח-תרצ"ג): "כל העובר לפני התיבה, צריך להתעטף",³⁵ וכן דעתו של רבי יחיאל מיכל עפשטיין בעל 'ערוך השולחן' (תקפ"ט-תרס"ח), "דכל ש"ץ העובר לפני התיבה צריך להתעטף בציצת".³⁶ גם בשיבות ליטא בימינו, מתעטף הש"ץ בטלית במנחה ובערבית.³⁷

אשכנז

באשכנז מני דורות רבים נהגו שליחי הצבור להתעטף בטלית בכל תפילה. בימי רבי יאיר חיים בכרך בעל 'חות יאיר' (שצ"ח-תס"ב) היה נהוג ומקובל ש"הש"ץ מתפלל לעולם בעטיפת טלית... וכן המנהג בכל העובר לפני התיבה אפילו בתהלים ו'שיר היחוד'³⁸ מתעטף".³⁹

שלא כמנהג המקובל הביע רבי יעקב עמדין (תנ"ח-תקל"ו) דעתו שראוי לא להתעטף במנחה כי לשיטתו מי שלבוש טלית קטן, אף בשחרית אין לו לברך על טלית גדול משום ספק ברכה. אולם ר"י עמדין הבהיר שהימנעותו מעטיפת טלית בהיותו ש"ץ, היא בניגוד לנהוג בקהילות.⁴⁰

ואכן גם בדורות שאחריו המשיכו באשכנז להתעטף. רבי יצחק זליגמן בער בעל 'סדר עבודת ישראל' (תקפ"ה-תרנ"ז) הביא כדבר פשוט ש"בכל עת שמתפלל לפני העמוד, יתעטף בטלית, ואף בלילה"⁴¹ רבי מנחם גוטליב מהאנובר בספרו 'דרכי נועם' (תרנ"ו) כתב גם הוא: "מנחה... ש"ץ עומד

³³ רי"ד אייזנשטיין, אוצר דינים ומנהגים, ניו יורק תרע"ז, עמ' 238. ועי"ש עמ' 151.

³⁴ רי"ה לעווין, עליות אליהו, ווארשא תרס"ג, עמ' 33, סעיף ו'.

³⁵ משנה ברורה, סי' י"ח ס"ק ה'.

³⁶ ערוך השולחן, סי' י"ח סעיף ז'.

³⁷ רי"י פוקס, תפילה כהלכתה, ירושלים תשמ"ט, עמ' תקט, הע' נט.

³⁸ שאמרו בקהילתו קודם התפילה או לאחריה. עי' מנהגים דק"ק וורמיישא לר"י שמש, סי' ג'-ו'.

³⁹ מקור חיים, סי' נ"ג סעיף א'.

⁴⁰ מור וקציעה, סי' כ"ד.

⁴¹ סדר עבודת ישראל, רעדעלהיים תרכ"ח, עמ' 18.

ומתעטף בטלית עד שלא יתחיל בעבודה".⁴² כן המנהג בקהילות אשכנז עד הדור האחרון, ש"העובר לפני התיבה מתעטף בטלית בכל התפילות, לא רק בשחרית, אלא גם במנחה, ואפילו במעריב".⁴³ אחד מחכמי הספרדים, רבי רפאל אהרן ׳ שמעון בעל 'נהר פקוד' (תר"ח תרפ"ט), הציג למופת את מנהג בני אשכנז: "פוק חזי במדינות צרפת ואשכנז, אשר ראיתי שם בעיני, שאין איש נגש לשרת בקודש לעבור לפני התיבה להתפלל או לעלות לספר תורה בלתי שילבש הטלית, והש"ץ הקבוע בכל תפלות שמונה עשרה מוכרח שיהיה הדור בלבשו את הטלית".⁴⁴

טלית לאומרי קדיש

פחות ידוע הוא מנהג אשכנז להתעטף בטלית לאמירת קדיש. המנהג הזה גם הוא מטעם עיטוף של 'שליח ציבור'. נזכר על ידי הפוסקים לפני כארבע מאות שנה, ובזמנם כבר היה מנהג פשוט ומקובל כנראה מרבתינו הראשונים. רבי יום טוב ליפמן הלר בעל 'תוספות יום טוב' (של"ט-תי"ד), יליד אשכנז ששימש ברבנות בבוהמיה ופולין, העיד כי המנהג הפשוט בימיו הוא שאף בתפילת ערבית כל האומר קדיש יתום מתעטף בטלית, כלשונו: "נהגו להתעטף... מי שאומר קדיש יתום, משום כבוד צבור".⁴⁵ ה'חות יאיר' העיד גם הוא ש"מתעטפים בטלית... לאמר קדיש",⁴⁶ ולכן אם הנער אבל, אפילו קטן הוא, לובש טלית בכל התפילה.⁴⁷ עד כדי כך פשט המנהג, ש"מי שיש לו יארציט, אפילו אינו מתפלל, מתעטף בטלית לפני מנחה דכניסת היום, עד אחר מנחה ותחנון דיום ההוא, ואז מסירו".⁴⁸ תחילה סבר שחומרא היא בלי טעם "שהאבל האומר קדיש מתעטף בטלית ואפילו בלילה".⁴⁹ אך מאוחר יותר התברר לו שכן היא דעת הפוסקים, "מגן אברהם" בשם 'לחם חמודות', דאפילו האומר קדיש יתום יתעטף בציצית, והיינו משום כבוד הציבור, והוכיח ה'חות יאיר' מדבריהם שראוי לש"ץ

⁴² דרכי נועם, האנובר תרנ"ו, פרק ל"ג דיבור ב'.

⁴³ ר"א אונא, ממנהגי יהדות אשכנז, ילקוט מנהגים, ירושלים תש"מ, עמ' 6.

⁴⁴ שער המפקד, נא אמון תרס"ח, דף א ע"ב.

⁴⁵ לחם חמודות (דברי חמודות), ה' ציצית לרא"ש, ס"ק ב'.

⁴⁶ מקור חיים, סי' י"ח, קיצור הלכות.

⁴⁷ מקור חיים, סי' י"ז סעיף ג', קיצור הלכות.

⁴⁸ מקור חיים, סי' ל"ז סעיף ב'.

⁴⁹ מקור חיים, סי' נ"ג סעיף א'.

להתעטף בטלית גם בקבלת שבת.⁵⁰ ואכן פוסקים רבים, מלבד ה'תוספות יום טוב' וה'חות יאיר' הביאו בספריהם את המנהג הזה.

רבי חיים בנבנישתי בעל 'כנסת הגדולה' (שס"ג-תל"ג):
"כתב ל"ח... נהגו להתעטף אחר כך מי שאומר קדיש יתום, משום כבוד צבור".⁵¹

רבי שמואל ב"ר יוסף מקראקא בעל 'עולת תמיד' (ת"ס):
"נוהגים, מי שאומר קדיש יתום, שמתעטף בטלית, ולא יברך עליו, שאינו אלא מפני כבוד ציבור".⁵²

רבי אברהם גומבינר בעל 'מגן אברהם' (שצ"ז-תמ"ג):
"בל"ח כתב דאף האומר קדיש יתום יתעטף מפני כבוד צבור".⁵³
רבי אליהו שפירא בעל 'אליה זוטא' ו'אליה רבה' (ת"ך-תע"ב):
"כתב ל"ח ומ"מ נהגו להתעטף האומר קדיש יתום, משום כבוד ציבור".⁵⁴

רבי יחיאל מיכל סג"ל עפשטיין אשכנזי בעל 'קיצור של"ה' (תס"ז):
"מי שאומר קדיש יתום, כתב בעולת תמיד ואליה זוטא בשם הפוסקים, שצריך ללבוש טלית משום כבוד ציבור, ולא כמו שנוהגין קצת ואומרים קדיש בלי טלית".⁵⁵
רבי יהודה אשכנזי מטיקטין בעל 'באר היטב' (תק"ח):
"בל"ח כתב דאף האומר קדיש יתום יתעטף מפני כבוד הציבור, ואין מברך עליו".⁵⁶

רבי יוסף תאומים בעל 'פרי מגדים' (תפ"ז-תקנ"ב):
"עי' א"ר אות ב' בשם ל"ח המנהג להתעטף בטלית לומר קדיש יתום משום כבוד הצבור... מ"ש [מג"א] באות א' בשם הב"ח שיש להסיר הטלית [בלילה],⁵⁷ הוא ליחיד לא לש"ץ המתפלל אפילו מעריב בזמנו בליל, יש לומר שיתעטף טלית מפני כבוד הציבור ומ"ש וכמו קדיש

⁵⁰ מקור חיים, סי' י"ח, סעיף א'. הוספה היא בסוגריים מרובעות, שנכתבה אחרי השלמת הציבור שלו, כאשר הופיע ספר מגן אברהם בדפוס. עי"ש במבוא, עמ' 9.

⁵¹ שיירי כנסת הגדולה, סי' י"ח ס"ק ג'.

⁵² עולת תמיד, סי' י"ח ס"ק ד'.

⁵³ מג"א סי' י"ח ס"ק ב'.

⁵⁴ א"ז סי' י"ח ס"ק ד'; א"ר סי' י"ח סעיף א'.

⁵⁵ קיצור של"ה, מס' חולין, סוף ענייני תפלה.

⁵⁶ בה"ט או"ח סי' י"ח ס"ק ד'.

⁵⁷ מג"א סי' י"ח ס"ק א': "כתב הב"ח אפילו היה טלית עליו יסירנו כשמתחילין 'ברכו', מאחר דעכשו אין לובשין הטלית אלא למצות ציצית, אם יהיה עליו יראה כאלו סובר לילה זמן ציצית הוא".

יתום אפילו בלילה".⁵⁸

רבי שניאור זלמן מליאדי בעל 'שולחן ערוך' הרב (תק"ו-תקע"ג):
 "כל העובר לפני התיבה, אפילו לומר סליחות ותחנונים צריך להתעטף
 בטלית גדול, מפני כבוד הציבור, ואפילו לומר קדיש יתום יש מי
 שאומר שצריך להתעטף, ולכן מותרים להתעטף אפילו בלילה, דהדבר
 ידוע שאין מתכוונים לשם מצוות ציצית אלא מפני כבוד הציבור".⁵⁹

רבי מאיר הלוי מגלוגא ראב"ד פראג בעל 'שמן המאור' (-תקפ"ט):
 "דברי הלחם חמודות דהאומר קדיש יתום [יתעטף]... איירי בהדיא
 בקדיש של אחר תפלת ערבית, דלפני זה כתב דברי מהרא"י שאחר
 תפלת ערבית, שעדיין יום הוא, אין מברך עליו, ועל זה כתב ומכל
 מקום נהגו להתעטף אחר כך מי שאומר קדיש יתום, משום כבוד
 ציבור".⁶⁰

רבי יעקב מליסא בעל 'נתיבות המשפט' ו'דרך החיים' (תק"ל-תקצ"ב):
 "העובר לפני התיבה ביום לאיזה דבר, אפילו לקדיש יתום, יתעטף
 מפני כבוד הציבור".⁶¹

רבי מאיר ליבוש מלבי"ם (תקס"ט-תר"ם):
 "נוהגים שיתעטף האומר קדיש משום כבוד הציבור".⁶²
 רבי יחיאל מיכל עפשטיין בעל 'ערוך השולחן' (תקפ"ט-תרס"ח):
 "יש שכתבו דגם האומר קדיש יתום יתעטף מפני כבוד ציבור, ולא
 נהגו כן".⁶³

רבי ישראל מאיר הכהן בעל 'משנה ברורה' (תקצ"ח-תרצ"ג):
 "ובל"ח כתב דאף האומר קדיש יתום לפני התיבה יתעטף מפני כבוד
 הציבור, ואין מברך עליו".⁶⁴

באשכנז ובנותיה רווח מאוד המנהג הזה. באמשטרדם היתה תקנה קבועה
 לפיה "האומרים קדיש צריכים להיות מלובשים בסרבל שחור וטלית... אכן
 הקטנים פחותים מבן י"ג שנה האומרים קדיש, פטורים מדבר הזה".⁶⁵ בכ"ב
 כסליו תצ"ט הוציאו ראשי ק"ק אמשטרדם כרוז בו נאמר:

⁵⁸ אשל אברהם, סי' י"ח ס"ק א'-ב'.

⁵⁹ סי' י"ח סעיף ד'.

⁶⁰ שמן המאור, על שו"ע או"ח, פראג תקע"ו, סי' י"ח.

⁶¹ דרך החיים, דין מי החייבים בציצית, סעיף ב'.

⁶² מלבי"ם, ארצות החיים, סי' י"ח סעיף א'.

⁶³ ערוך השולחן, סי' י"ח סעיף ז'.

⁶⁴ משנה ברורה, סי' י"ח ס"ק ה'.

⁶⁵ הנהגת בית הכנסת דק"ק אשכנזים באמשטרדם, תקע"ה, עמ' 27.

מאחר כי חדשים מקרוב באו, אנשים אחדים שאינם לבושים במעיל או בלי טלית עולים לתורה, או מקבלים מצוות, ויש גם כאלה שהולכים לומר קדיש בלא טלית, שלא כדת. הנביא עמוס אומר: 'הכון לקראת אלוקיך ישראל'.⁶⁶ גם כתוב בספרי הפוסקים ובאורח חיים,⁶⁷ שהחיוב הוא להתפלל כשהוא מעוטף בבגדים נאים כדרך שעומדים לפני הגדולים. על כן חוזרים אנו ומזהירים, שמהיום והלאה לא יעלה אף אחד לתורה או יאמר קדיש או יעשה מצוה, בלי שיהא לבוש מעיל או בלי שיהא מעוטף בטלית, והעובר על כך יתחייב בקנס של אחד ר"ט,⁶⁸ בלי שום פתחון פה, ולהשומע יונעם ותבא עליו ברכת טוב, אמן.⁶⁹

עד השואה שמרו על כך בקהילה מפורסמת זו, ותיאר זאת אחד מאנשי אמשטרדם: "בבתי הכנסת האשכנזים מתעטף האבל בטלית בשעה שהוא אומר קדיש, גם באותן התפילות שבהן אין הציבור מתעטף בטלית".⁷⁰ מנהג זה קיים באמשטרדם גם ימינו.⁷¹

בפראנקפורט דמיין מקדמת דנא "האומר קדיש יתום יתעטף מפני כבוד הצבור, ומזה נהגו האבלים להתעטף גם בערב בעת התפלה".⁷² בקהילתו של רש"ר הירש בפראנקפורט הורו התקנות כי "אין מניחים לאף אחד לומר קדיש אם אינו מעוטף בטלית כראוי".⁷³ פרטי עיטוף זה הביא רבי יעקב צבי כ"ץ בעל 'לקט הקמח החדש' (-תשכ"ד): "מנהג בקהילות אשכנז וכו' כשאומר היתום או בעל 'יארציט' קדיש לובש טלית, והקהל קונה טליתות שיהיו מוכנים להאומרים קדיש".⁷⁴ כחלק מקהילות אלה גם "פה [אמשטרדם] נוהגין שהש"ץ מתפלל בטלית גם מעריב, וכן לאמירת קדיש אף בלילה, דזהו משום כבוד הצבור".⁷⁵ המנהג היה נפוץ בקהילות אשכנז בדורות האחרונים, כדברי

⁶⁶ עמוס ד, יב.

⁶⁷ סי' צ"א.

⁶⁸ ראשי תיבות: רייכשטאלר, Reichstaler. השוה: מנהגים דק"ק וורמיישא לר"י שמש, ח"א, ירושלים תשמ"ח, עמ' עד הע' 14.

⁶⁹ מתוך הפראטאקאלנבוך, מובא ע"י הרב יהודה ברילמן, קונטרס מצבת יעקב, [ירושלים] תשמ"ז, עמ' 5. הבאנו כאן תרגום חופשי מידיש-דייטש.

⁷⁰ מ"י פרת, 'אמירת קדיש באמשטרדם לפני שלושים שנה', מחקרים על תולדות יהדות הולנד, ח"א, ירושלים תשל"ה, עמ' 306.

⁷¹ מנהגי אמשטרדם - קובץ ר"מ נאגר (ארכיון מכון מורשת אשכנז).

⁷² רש"ז גייגר, דברי קהלת, פפד"מ תרכ"ב, עמ' 46.

⁷³ Synagogen-Ordnung fuer die Gemeinde-Synagoge der Israelitischen Religionsgesellschaft in Frankfurt am Main, [Frankfurt a. M. 1927], Paragraph 12.

⁷⁴ לקט הקמח החדש, סי' י"ד ס"ק י"ט.

⁷⁵ שם, סי' י"ח ס"ק י"א.